

# POLICIJOS PAREIGŪNŲ PATIRIAMAS STRESAS

## Gintautas Valickas

Socialinių mokslų daktaras, profesorius  
Vilniaus universiteto  
Bendrosios psichologijos katedra  
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius  
Tel. 2 76 25 71  
El. paštas: gintautas.valickas@fsf.vu.lt

## Kristina Vabolytė

Magistrantė  
Vilniaus universiteto  
Bendrosios psichologijos katedra  
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius  
El. paštas: kristinav@delfi.lt

*Straipsnyje analizuojami policijos pareigūnų patiriamo streso ypatumai. Parengus policijos darbo stresinių situacijų klausimyną buvo ištirti 347 įvairių Lietuvos miestų policijos pareigūnai. Gauti rezultatai parodė, kad policijos pareigūnai susiduria su vidiniais (bendrais ir specifiniais), taip pat su išoriniais stresorių šaltiniais. Didžiausią įtampą policijos pareigūnams sukelia tiek jų profesijai specifinės, tiek bendro pobūdžio stresinės situacijos. Skirtingų lyčių, pareigų, padalinių, taip pat skirtingą darbo stažą turintys policijos pareigūnai nevienodai reaguoja į patiriamus stresorius (tos pačios situacijos arba įvykiai jiems sukelia skirtingą įtampą).*

Kaip pažymi daugelis autorių, policijos pareigūnai dažnai atsiduria stresą keliančiose situacijose (Alexander D. A., Walker L., 2000; Anderson G. S. et al., 2002; Brown J., 2000; Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Conroy D. L., Hess K. M., 1992; Liberman A. M. et al., 2002; Liebert J., 1991; Tang T. L., Hammon-tree M. L., 1992). Nagrinėjant stresines policijos darbo situacijas santykinai galima išskirti dvi pagrindines stresorių grupes – įprastinius stresorius (kurių policininko darbe pasitaiko dažnai) ir kritiškus įvykius (su kuriais pareigūnams tenka susidurti daug rečiau, bet kurie gali sukelti labai stiprų distresą). Įvairūs autoriai įprastinius stresorius skirsto į smulkesnes grupes (Alexander D. A., Walker L., 2000; Blau T. H., 1994; Bonifacio P., 1991; Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Liberman A. M. et al., 2002; Stevens D. J., 1999). Pavyzdžiui, išskiriami vidiniai, pačiai po-

licijos sistemai būdingi stresoriai. Jie gali būti specifiniai, susiję su operatyvinėmis policijos darbo užduotimis (emociskai nestabilių asmenų areštas, piliečių informavimas apie staigią artimųjų mirtį, iškvietimai dėl šeimyninių konfliktų, atsakomybė už kitų žmonių saugumą) arba bendri, susiję su policijos organizacijos ir valdymo ypatumais (per didelį darbo krūvį, darbo įrangą nekokybiška bei sena, įtempti santykiai su kolegomis arba aukštesnes pareigas turinčiais pareigūnais, neteisingai skiriami apdovanojimai arba bausmės, menkos karjeros galimybės). Kita įprastinių stresorių grupė – tai išoriniai stresoriai, kurių šaltiniai slypi už policijos sistemos ribų. Šie stresoriai gali būti susiję su baudžiamąja teisėtvarkos sistema (nepakankama teisėjų parama, per didelis teismų atlaidumas nusikaltėliams, būtinybė duoti parodymus teisme), visuomenės ir žiniasklaidos požiūriu į policiją (neigiamas po-

licijos darbo vertinimas, padidėjęs piliečių dėmesys pareigūnų elgesiui ir neadekvatūs lūkesčiai). Kaip rodo tyrimų rezultatai, šie įprastiniai policijos darbo stresoriai, kaip ir kritiški įvykiai, gali būti reikšmingas psichologinio distreso rizikos veiksnys (Lieberman A. M. et al., 2002).

Kritiškas faktiškai gali tapti bet koks įvykis, pasižymintis labai stipria stimuliacija ir viršijantis pareigūno adaptacines galimybes (Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Gentz D., 1991; Mitchell J. T., 1991). Patekęs į kritišką situaciją, pareigūnas išgyvena stiprią įtampą arba net patiria šoką, dėl to tampa labai pažeidžiamas, negali kontroliuoti susidariusios padėties ir pan. Prie kritiškų įvykių galima priskirti policininko sužeidimą atliekant tarnybinės pareigas, šaunamojo ginklo panaudojimą (susišaudymas su nusikaltėliais), susidūrimą su smurtine žmonių (ypač vaikų arba bendradarbių) mirtimi, sužalotomis smurto aukomis, fatališkus nelaimingus atsitikimus (kada yra žmonių aukų), masines riaušes ir pan. (Blau T. H., 1994; Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Stevens D. J., 1999). Patirti kritiški įvykiai gali sukelti pačius įvairiausius negatyvius padarinius: suvokimo sutrikimus, emocinės kontrolės praradimą, nemalonius prisiminimus, kaltės jausmą, užsisklendimą savyje, depresiją, suicidines mintis, miego sutrikimus, alkoholio (narkotikų) vartojimą, psichosomatinius sutrikimus ir kt. (Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Klein R., 1991; Parkinson F., 2000; Solomon R. M., Horn J. M., 1986). Be abejo, į kritišką situaciją patekę pareigūnai gali reaguoti labai įvairiai. Šie individualūs reakcijų skirtumai priklauso nuo konkrečių kritiško įvykio aplinkybių, naudojamų probleminės situacijos įveikos būdų, asmenybės savybių, bendradarbių bei šeimos narių vertinimų ir pan.

Policijos pareigūnams streso išgyvenimo tikimybę gali padidinti arba sumažinti įvairūs veiksniai (Bartol C. R., 1996; Bonnar A. J.,

2000; Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Brown J. et al., 1999; Lord V. B., 1996). Vienas iš jų – tai pareigūno gyvenamoji ir darbo vieta. Pavyzdžiui, mažuose miesteliuose arba kaimuose dirbantiems pareigūnams, palyginti su dirbančiais dideliuose miestuose, didesnę stresą gali sukelti socialinio-psichologinio privatumo trūkumas. Kitas veiksnys, turintis įtakos išgyvenamam stresui – pareigūno lytis. Kaip nurodo kai kurie autoriai, policininkės moterys, kadangi vis dar susiduria su seksualiniu priekabiavimu, diskriminacija, skeptišku ar net priešišku požiūriu į jų sugebėjimus, išgyvena didesnę stresą negu pareigūnai vyrai (Bartol C. R., 1996; Brown J., 2000). Nevienodus stresorius patiria ir skirtingas pareigas turintys policijos pareigūnai (Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Lord V. B., 1996). Tiesa, pateikiami duomenys yra gana priešaringi. Vieni autoriai pažymi, kad aukštesnes nei policininko arba inspektoriaus pareigas turintys pareigūnai patiria mažiau vidinių stresorių (susijusių tiek su policijos organizacija, tiek su policijos operatyvinėmis užduotimis) (Brown J. et al., 1999). Tuo tarpu kiti autoriai teigia, kad inspektoriai arba aukštesnes pareigas turintys pareigūnai (palyginti su žemesnes pareigas turinčiais policininkais) išgyvena daugiau su policijos organizacijos ypatumais susijusių stresorių (Bonnar A. J., 2000). Be to, kai kurių autorių duomenimis, su didžiausiu stresorių skaičiumi susiduria inspektoriai, nes jiems tenka atlikti tiek operatyvines, tiek valdymo užduotis (Brown J. M., Campbell E. A., 1994).

Apibendrinant galima pasakyti, kad policijos pareigūnų patiriamas stresas užsienio šalyse yra gana plačiai tiriamas (siekiama sumažinti negatyvų streso poveikį pareigūnų darbo produktyvumui). Tačiau kartu išlieka nemažai neatsakytų klausimų, neiškumų, prieštarų duomenų. Be to, nors įvairiose šalyse gauti duomenys leidžia daryti kai kurias išvadas apie policijos darbo prigimtį bei pareigūnų išgyvena-

mo streso šaltinius, tačiau jas sunku tiesiogiai pritaikyti visų šalių policijos pareigūnams. Taip yra dėl įvairių šalių socialinės, politinės ir kultūrinės aplinkos, vyraujančių tradicijų, gyventojų etninės sudėties, specifinio policijos vaidmens ir kitų skirtumų. Todėl labai svarbu ištirti konkrečios šalies policijos pareigūnų darbo specifiką ir jų patiriamus streso šaltinius.

Lietuvoje policijos pareigūnų išgyvenamo streso tyrimai praktiškai nevykdomi arba yra atliktos tik pilotazinės apklausos (žr. Žukauskas G. P. ir kt., 2000). Todėl nėra aišku, kokios policijos darbo situacijos sukelia pareigūnams daugiausia streso, kaip išgyvena stresines situacijas skirtingų lyčių, skirtingas pareigas turintys policininkai ir pan. Tai ir paskatino mus atlikti šį tyrimą. Jo tikslai buvo nustatyti:

1. Kokie pagrindiniai stresorių šaltiniai sukelia mūsų šalies policijos pareigūnams daugiausia įtampos.
2. Kokie išgyvenamos įtampos ypatumai yra būdingi: a) skirtingų lyčių pareigūnams; b) nevienodas pareigas turintiems pareigūnams; c) įvairiuose policijos padaliniuose dirbantiems pareigūnams; d) skirtingą darbo stažą turintiems pareigūnams.

## Metodika

**Tiriamieji.** Tyrime dalyvavo 347 įvairiuose Lietuvos miestuose dirbantys policijos pareigūnai: 81 (23,3 proc.) – iš Vilniaus, 104 (30 proc.) – iš Kauno, 53 (15,3 proc.) – iš Klaipėdos, 109 (31,4 proc.) – iš kitų miestų (Pancvėžio, Šiaulių, Plungės, Birštono, Marijampolės, Kaišiadorių ir pan.). Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 28 metai, vidutinis darbo stažas – 6,6 metų.

**Įvertinimo būdai.** Tyrimui atlikti buvo parengtas specialus klausimynas, kuriuo buvo siekiama išsiaiškinti: a) su kokiomis stresą sukeliančiomis situacijomis arba įvykiais susiduria

policijos pareigūnai; b) kokią įtampą sukelia kiekvienas nurodytų įvykių; c) kaip dažnai pareigūnai patiria šiuos įvykius. Klausimyną sudaro 90 teiginių, aprašančių tam tikrą situaciją arba įvykį, kuris gali pasitaikyti policininko darbe (teiginiai buvo atrinkti remiantis tiek psichologinės literatūros, tiek praktinės policijos pareigūnų patirties analize). Tiriamieji turėjo įvertinti kiekvieną teiginį atsižvelgdami į tai, kokią įtampą sukelia apibūdinta situacija arba įvykis (buvo naudojama 5 balų vertinimo skalė). Taip pat buvo prašoma nurodyti, kiek kartų per pastutinius tris mėnesius tiriamiesiems teko susidurti su kiekvienu įvykiu.

**Tyrimo eiga.** Apklausiant Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos policijos pareigūnus, mums padėjo šių miestų policijos komisariatų vadovai bei darbuotojai\*. Policijos pareigūnus, dirbančius kituose miestuose, apklausėme tada, kai jie buvo atvykę į Lietuvos teisės universitetą (jie buvo šio universiteto neakivaizdinių studijų studentai). Tyrimas buvo atliktas 2000–2001 metais.

## Tyrimo rezultatai

**Stresinės policininkų darbo situacijos.** Siekiant išsiaiškinti, kurios situacijos arba įvykiai sukelia policijos pareigūnams daugiausia įtampos, buvo apskaičiuotas kiekvieno įvykio sukeliama įtampos įvertinimo vidurkis. Įvykiai ir situacijos, sukeliančios policijos pareigūnams didesnę nei silpną įtampą (vertinimo vidurkis didesnis už 2,00), pateikiami 1-oje lentelėje.

---

\* Norėtume nuoširdžiai padėkoti R. Senovaičiui, buvusiam Kauno m. VPK vyriausiajam komisarui; V. Balynei, Klaipėdos m. VPK štabo komisarui; D. Marčinskaiti, buvusiai VRM psichologei; O. Gritėnui, Vilniaus m. policijos Mobiliosios kuopos komisarui, taip pat buvusiam LTU Psichologijos katedros dėstytojui G. Navikui, padėjusiam surinkti duomenis iš LTU neakivaizdinių studijų studentų (policininkų).

1 lentelė. Situacijos, sukeliančios policijos pareigūnams didesnę nei silpną įtampą

Situa- cijos Nr.	Situacija, įvykis	Įvertinimo vidurkis	Stand. nuokrypis
1	Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas) (1)*	3,65	1,42
2	Galimybė būti atleistam iš darbo (2)	3,60	1,34
3	Mažas atlyginimas (3)	3,47	1,19
4	Partnerio sužeidimas darbo metu (1)	3,14	1,30
5	Policijos (policininko) autoriteto žeminimas teisme (3)	3,13	1,23
6	Neteisingas policijos darbo nušvietimas spaudoje ir per televiziją (3)	2,99	1,16
7	Trūksta įrangos (darbo priemonių) (5)	2,93	1,20
8	Nėra galimybės padėti žmonėms, kuriems reikia pagalbos (3)	2,88	1,15
9	Prieš partnerį panaudota fizinė jėga (1)	2,86	1,20
10	Neteisingai skiriami paskatinimai ir nuobaudos (2)	2,84	1,27
11	Nėra galimybės nubausti kaltus asmenis (3)	2,83	1,16
12	Šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu (1)	2,78	1,32
13	Vyriausybės trukdymas policijos darbui (3)	2,78	1,30
14	Susidūrimas su vaikais – smurto aukomis (1)	2,77	1,30
15	Įranga (darbo priemonės) sena, nekokybiška (5)	2,75	1,19
16	Darbuotojai skirstomi į „savus“ ir „svetimus“ (2)	2,72	1,37
17	Per švelnūs teismų nuosprendžiai nusikaltėliams (3)	2,71	1,18
18	Visuomenės trukdymas policijos darbui (3)	2,71	1,16
19	Darbas su žmonėmis, kurie netinka policijos darbui (5)	2,69	1,20
20	Būtinybė būti nuolat įsitempusiam ir pasirengusiam apsiginti nuo užpuolimo (1)	2,69	1,18
21	Fatališkai nelaimingi atsitikimai (1)	2,68	1,19
22	Sužeidimas darbo metu (1)	2,67	1,25
23	Neteisinga darbo įvertinimo sistema (2)	2,61	1,16
24	Susidūrimas su smurtine kitų žmonių mirtimi (1)	2,61	1,23
25	Neteisinga paaukštinimo politika (2)	2,60	1,28
26	Pranešimai piliečiams apie jų artimųjų mirtį (1)	2,59	1,25
27	Susidūrimai su žmonėmis, užgauliojančiais policiją (3)	2,58	1,13
28	Nesutarimai su tiesioginiu viršininku (4)	2,55	1,18
29	Viršininko savivalė (4)	2,55	1,37
30	Mano balsas nieko nereiškia priimant sprendimus, susijusius su manimi (2)	2,55	1,23
31	Darbe trūksta patogumų (5)	2,52	1,21
32	Rimti viešosios tvarkos pažeidimai (1)	2,52	1,09
33	Per didelis darbo krūvis (2)	2,51	1,33
34	Piliečiai skundžiasi dėl savo darbo	2,51	1,23
35	Per dideli visuomenės reikalavimai, keliami policijai (3)	2,46	1,07
36	Neįgudę vairuotojai kelyje (3)	2,45	1,08
37	Darbas su žmonėmis, kurie neišklauso ir neatsižvelgia į mano	2,43	0,99
38	nuomonę		
	Prieštariniai nurodymai, kaip atlikti darbą (2)	2,41	1,08
39	Negaliu nieko pakeisti visoje sistemoje	2,41	1,28
40	Reikia rašyti visai nereikalingus raportus ir ataskaitas (6)	2,40	1,16
41	Socialinė nelygybė, kurią nulemia turimos pareigos (2)	2,40	1,22
42	Neįmanoma pasiekti, kad prisipažintų kaltas asmuo (3)	2,39	1,09
43	Privalu laikytis visai nereikalingų taisyklių ir nurodymų	2,38	1,18
44	Darbo patalpos purvinos ir netvarkingos (5)	2,38	1,21
45	Bendradarbis, su kuriuo reikia dirbti, neatlieka savo darbo (4)	2,37	1,11

\* Skliausteliuose nurodoma, kokiam faktoriui buvo priskirta atitinkama situacija.

Situa- cijos Nr.	Situacija, įvykis	Įvertinimo vidurkis	Stand. nuokrypis
46	Atsakomybė už kitus žmones (1)	2,37	0,99
47	Konfliktai šeimoje, kylantys dėl darbo policijoje	2,36	1,18
48	Taisyklės netinkamai interpretuojamos ir taikomos (2)	2,33	1,05
49	Nepakankamai įvertinamas gerai atliktas darbas (2)	2,33	1,08
50	Viršvalandžiai (6)	2,33	1,16
51	Pavedami vykdyti darbai, kurie nepriklauso pagal pareigines instrukcijas (2)	2,32	1,13
52	Egzaminai darbui įvertinti (1)	2,31	1,10
53	Darbas su žmonėmis, kuriems trūksta profesionalumo (5)	2,29	0,93
54	Pavojingi iškvietimai (1)	2,29	0,99
55	Konfliktai su bendradarbiais (4)	2,28	1,07
56	Bendradarbis trukdo atlikti užduotis (4)	2,28	1,10
57	Lavonų aptikimas ir apžiūra (1)	2,27	1,16
58	Fizinės jėgos naudojimas darbo metu (1)	2,24	1,07
59	Pateikiamos neaiškios instrukcijos (2)	2,23	1,01
60	Įteisintos stiprios valdymo iš viršaus tendencijos (2)	2,23	1,11
61	Negaliu išsakyti savo nuomonės darbe (2)	2,22	1,17
62	Savo jausmų slopinimas, stengiantis išlikti objektyviam (6)	2,22	1,06
63	Didelis judėjimas keliuose, kai tenka atlikti profesines užduotis (3)	2,18	1,06
64	Neaišku, už ką ir kiek esu atsakingas (2)	2,16	1,08
65	Susidūrimas su išprievartavimo auka (1)	2,16	1,14
66	Tiesioginis viršininkas trukdo atlikti darbą (4)	2,15	1,21
67	Neaiškūs darbo tikslai (2)	2,15	1,04
68	Darbui atlikti skiriama per mažai laiko (2)	2,13	1,11
69	Darbe keliami per dideli reikalavimai (2)	2,13	1,04
70	Nereguliari mityba (6)	2,13	1,09
71	Susidūrimas su psichiškai nesveikais žmonėmis (1)	2,12	1,03
72	Viršininkas nenurodo, kas konkrečiai padaryta gerai ir kas – blogai (2)	2,10	1,09
73	Reikia atlikti darbą, kuris man nepatinka (2)	2,10	1,03
74	Apgaulingi iškvietimai (3)	2,07	1,01
75	Dalyvavimas teismuose	2,05	1,03
76	Negaliu gerai atlikti darbo dėl žinių, įgūdžių trūkumo (2)	2,02	1,03
77	Man smulkmeniškai nurodinėjama, ką ir kaip turiau daryti (2)	2,02	1,07
78	Susidūrimas su narkomanais arba alkoholikais (1)	2,02	0,98

Analizuojant gautus rezultatus buvo bandoma išskirti stresinių situacijų grupes, atspindinčias tam tikrą policijos darbo aspektą. Atlikus duomenų faktoriinę analizę (buvo taikomas pagrindinių komponentių metodas, ašių sukimas – *varimax*), išskirta 18 faktorių, kurių tikrinės reikšmės didesnės už vienetą. Tai, kad faktoriinė analizė yra tinkama, patvirtina Kaizerio, Mejerio ir Olkino (KMO) ir Bartleto koreliacijos matricos sferiškumo testo reikšmės (Čekanavičius V., Murauskas G., 2002). KMO = 0,930;

atlikus Bartleto koreliacijos matricos sferiškumo testą, gautas  $X^2 = 18225,73$  ( $p < 0,001$ ). Stresinių situacijų faktoriinės analizės rezultatai pateikiami 2-oje lentelėje.

Toliau buvo analizuojami šeši pirmieji faktoriai. Tokį pasirinkimą nulėmė dvi aplinkybės: a) šių faktorių tikrinės reikšmės yra didesnės už 2; b) jie paaiškina daugiau negu pusę (t. y. 52,609 proc.) duomenų „išsibarstymo“. Kiekvienam šių faktorių buvo apskaičiuotos visų situacijų arba įvykių apkrovos, taip pat priskirtos

2 lentelė. *Stresinių situacijų faktorinės analizės pagrindiniai rezultatai*

Eilės Nr.	Tikrinės reikšmės	Dispersija	%
1	29,488	32,765	32,765
2	6,152	6,836	39,601
3	4,499	4,999	44,600
4	2,871	3,190	47,790
5	2,337	2,596	50,386
6	2,001	2,223	52,609
7	1,788	1,986	54,595
8	1,763	1,959	56,554
9	1,614	1,793	58,347
10	1,554	1,727	60,074
11	1,392	1,547	61,621
12	1,326	1,473	63,094
13	1,276	1,418	64,512
14	1,168	1,298	65,810
15	1,113	1,237	67,047
16	1,075	1,194	68,241
17	1,035	1,150	69,391
18	1,010	1,123	70,514

tos jį apibūdinančios situacijos (tam tikra situacija konkrečiam faktoriui buvo priskiriama tada, kai jos faktorinė apkrova buvo didesnė už 0,4 ir kartu didesnė už kitų faktorių atitinkamos situacijos apkrovą).

**Skirtingų lyčių atstovų rezultatai.** Analizuojant situacijas, sukeliančias daugiausia streso skirtingų lyčių policijos pareigūnams, buvo pasirinktos tik tos, kurios vyrams arba moterims sukelia didesnę nei vidutinę įtampą (vertinimo vidurkis didesnis už 3,00). Stresinės situacijos, sukeliančios didesnę nei vidutinę įtampą policininkams vyrams, pateiktos 3-ioje lentelėje, policininkėms moterims – 4-oje lentelėje.

Kaip matome, tiek policininkams, tiek policininkėms daugiausia įtampos sukelia tos pačios penkios situacijos: a) gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas); b) mažas atlyginimas; c) galimybė būti atleis-tam iš darbo; d) partnerio sužeidimas darbo metu; e) policijos (policininko) autoriteto žemimas teisme. Palyginus šių situacijų sukeltamos

įtampos įvertinimo vidurkius nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skyrėsi vyrų ir moterų galimybės būti atleis-tam iš darbo ( $t = -3,168$ ,  $p < 0,01$ ) ir gyvybės atėmimo kitam žmogui vertinimas ( $t = -2,106$ ,  $p < 0,05$ ) (naudotas Stjudento kriterijus, taikomas nepriklausomoms im-tims). Abi šios situacijos policijos pareigūnėms sukelia didesnę įtampą nei pareigūnams. Kitais atvejais statistiškai reikšmingai skyrėsi įtampos, kurią sukelia susidūrimas su vaikais – smurto aukomis – vertinimas ( $t = -5,666$ ,  $p < 0,001$ ), susidūrimas su smurtine kitų žmonių mirtimi ( $t = -4,687$ ,  $p < 0,001$ ), fatališki nelaimingi at-sitikimai ( $t = -2,824$ ,  $p < 0,01$ ), šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu ( $t = -2,075$ ,  $p < 0,05$ ) ir būtinybė būti nuolat įsitempusiam bei pasirengusiam apsiginti ( $t = -2,780$ ,  $p < 0,01$ ). Visos minėtos situacijos sukelia dau-giau įtampos policininkėms nei policininkams.

**Nevienodas pareigas turinčių policininkų rezultatai.** Buvo analizuojami šešių tiriamųjų grupių: policininkų, vyresniųjų policininkų, jau-

3 lentelė. *Situacijos, sukeliančios didesnę nei vidutinę įtampą policininkams*

Situacijos Nr.	Situacija, įvykis	Įvertinimo vidurkis	Stand. nuokrypis
1	Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas)	3,56	1,44
2	Mažas atlyginimas	3,54	1,17
3	Galimybė būti atleistam iš darbo	3,48	1,41
4	Partnerio sužeidimas darbo metu	3,12	1,28
5	Policijos (policininko) autoriteto žeminimas teisme	3,12	1,26
6	Neteisingas policijos darbo nušvietimas spaudoje ir per televiziją	3,02	1,19

Tyrime dalyvavo 259 policininkai.

4 lentelė. *Situacijos, sukeliančios didesnę nei vidutinę įtampą policininkėms*

Situacijos Nr.	Situacija, įvykis	Įvertinimo vidurkis	Stand. nuokrypis
1	Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas)	4,00	1,37
2	Galimybė būti atleistam iš darbo	3,97	1,11
3	Susidūrimas su vaikais – smurto aukomis	3,53	1,39
4	Mažas atlyginimas	3,30	1,24
5	Policijos (policininko) autoriteto žeminimas teisme	3,25	1,12
6	Susidūrimas su smurtine kitų žmonių mirtimi	3,23	1,36
7	Partnerio sužeidimas darbo metu	3,22	1,38
8	Šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu	3,13	1,56
9	Fatališki nelaimingi atsitikimai	3,09	1,35
10	Būtinybė būti nuolat įsitempusiam ir pasirėngusiam apsiginti	3,09	1,37

Tyrime dalyvavo 74 policininkės.

nesniųjų inspektorių, inspektorių, vyresniųjų inspektorių ir policijos tardytojų (ši grupė buvo išskirta sąlygiškai) vertinimai. Lyginti buvo pasirinktos tik tos situacijos, kurios vienos arba kitos grupės tiriamiesiems sukelia didesnę nei vidutinę įtampą (vertinimo vidurkis didesnis už 3,00). Analizuodami gautus duomenis, kiekvienos pareigūnų grupės kiekvienos pasirinktos situacijos įvertinimo vidurkį lyginome su visų kitų grupių atitinkamų situacijų įvertinimo vidurkais (naudojome vienfaktorinę dispersinę analizę). Apskaičiuotos Fišerio (F) pasiskirstymo p kritinės reikšmės pateikiamos 5-oje lentelėje.

Kaip matome, 5, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21 ir 22 situacija nevienodas pareigas turin-

tiems policijos pareigūnams sukelia panašią įtampą (palyginus grupių šių situacijų įvertinimo vidurkius statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta). Tačiau kai kurių grupių 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 17 ir 18 situacijos sukeltos įtampos vertinimo vidurkių skirtumai buvo statistiškai reikšmingi. Siekiant išsiaiškinti, kurios pareigūnų grupės šių situacijų sukeltą įtampą vertino skirtingai, naudotas Tukey HSD kriterijus. Gauti rezultatai pateikiami 6-oje lentelėje.

Atsižvelgiant į gautus statistiškai reikšmingus skirtumus galima pasakyti, kad:

- viršininko savivalė (1 situacija) inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei vyr. policininkams; vyr. inspektoriams – didesnę nei vyr. policininkams;

5 lentelė. Daugiausia įtampos nevienodas pareigas turintiems pareigūnams sukeliančių situacijų įvertinimo vidurkių palyginimas

Situacijos Nr.	Situacija, įvykis	F	p
1	Viršininko savivalė	3,232*	0,007
2	Trūksta įrangos (darbo priemonių)	3,104*	0,010
3	Įranga (darbo priemonės) sena, nekokybiška	3,300*	0,007
4	Mažas atlyginimas	4,221*	0,001
5	Neteisingai skiriami paskatinimai ir nuobaudos	1,611	0,157
6	Darbuotojai skirstomi į „savus“ ir „svetimus“	3,574*	0,004
7	Galimybė būti atleistam iš darbo	2,197	0,055
8	Per didelis darbo krūvis	16,626*	0,000
9	Mano balsas nieko nereiškia priimant sprendimus, susijusius su manimi	3,800*	0,002
10	Negaliu nieko pakeisti visoje sistemoje	2,809*	0,017
11	Susidūrimas su vaikais – smurto aukomis	2,086	0,067
12	Šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu	2,005	0,078
13	Sužeidimas darbo metu	1,792	0,115
14	Prieš partnerį panaudota fizinė jėga	1,804	0,112
15	Partnerio sužeidimas darbo metu	0,722	0,607
16	Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas)	0,404	0,846
17	Būtinybė būti nuolat įsitempusiam ir pasirengusiam apsiginti nuo užpuolimo	3,352*	0,006
18	Viršvalandžiai	5,466*	0,000
19	Neteisingas policijos darbo nušvietimas spaudoje ir per televiziją	1,118	0,351
20	Policijos (policininko) autoriteto žeminimas teisme	1,395	0,226
21	Nėra galimybės nubausti kaltus asmenis	2,146	0,060
22	Nėra galimybės padėti žmonėms, kuriems reikia pagalbos	1,005	0,415

\* – skirtumai statistškai reikšmingi, kai  $p < 0,05$ . Tyrimo dalyvavo: policininkų – 75, vyr. policininkų – 48, jaun. inspektorių – 69, inspektorių – 50, vyr. inspektorių – 25, policijos tarytojų – 24.

6 lentelė. Situacijų, sukeliančių skirtingą įtampą nevienodas pareigas turintiems pareigūnams, įvertinimo vidurkių palyginimas (pateikiamos p reikšmės)

Situac. Nr.	Įvertinimo rezultatai (p reikšmės)														
	Policininkai	Vyr. policininkai	Policininkai	Jaun. inspektoriai	Policininkai	Inspektoriai	Policininkai	Vyr. inspektoriai	Policininkai	Tarytojai	Vyr. policininkai	Jaun. inspektoriai	Vyr. inspektoriai	Tarytojai	
1	,935	,912	,085	,184	,996	,449	<b>,014*</b>	<b>,046*</b>	,848	,556	,620	1,000	1,000	,672	,670
2	,153	,771	,998	1,000	<b>,018*</b>	,845	,453	,322	,832	,971	,841	,231	,995	,076	,055
3	,084	,759	,643	1,000	<b>,005*</b>	,731	,906	,505	,753	1,000	,982	,115	,949	,235	,078
4	,276	,993	,999	<b>,023*</b>	1,000	,101	,581	<b>,000*</b>	,698	,957	,083	,995	<b>,018*</b>	1,000	,093
6	,767	<b>,009*</b>	<b>,004*</b>	,794	,453	,525	,332	1,000	,980	,998	,861	,989	,703	,937	,998
8	,989	<b>,000*</b>	<b>,009*</b>	,188	<b>,000*</b>	<b>,000*</b>	,141	,549	<b>,000*</b>	,169	,218	<b>,039*</b>	,999	<b>,000*</b>	<b>,000*</b>
9	,996	<b>,009*</b>	,157	,909	,995	<b>,007*</b>	,094	,765	,956	,984	,709	,409	,961	,795	,999
10	,864	,324	,184	,549	<b>,009*</b>	,984	,901	,982	,185	,998	1,000	,398	1,000	,678	,708
17	,664	,391	,726	,188	,912	<b>,020*</b>	,097	<b>,013*</b>	,313	1,000	,942	1,000	,885	1,000	,917
18	,070	<b>,010*</b>	,494	1,000	<b>,000*</b>	1,000	,945	,334	,284	,798	,168	,343	,801	,051	<b>,005*</b>

\* – skirtumai statistškai reikšmingi, kai  $p < 0,05$ .

- įrangos trūkumas (2 situacija) ir įrangos senumas, nekokybiškumas (3 situacija) tarytojams sukelia didesnę įtampą nei policininkams;
- mažas atlyginimas (4 situacija) policininkams sukelia didesnę įtampą nei vyr. inspektoriams; vyr. policininkams ir inspektoriams – didesnę nei vyr. inspektoriams;
- darbuotojų skirstymas į „savus“ ir „svetimus“ (6 situacija) policininkams sukelia mažesnę įtampą nei jaun. inspektoriams ir inspektoriams;
- per didelis darbo krūvis (8 situacija) jaun. inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei policininkams ir vyr. policininkams; inspektoriams – didesnę nei policininkams; tarytojams – didesnę nei visoms kitoms pareigūnų grupėms;
- tai, kad pareigūno nuomonė nieko nereiskia primant su juo susijusius sprendimus (9 situacija), jaun. inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei policininkams ir vyr. policininkams;
- negalėjimas nieko pakeisti visoje sistemoje (10 situacija) tarytojams sukelia didesnę įtampą nei policininkams;
- būtinybė būti nuolat įsitempusiam ir pasirengusiam apsiginti (17 situacija) jaun. ir vyr. inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei vyr. policininkams;
- viršvalandžiai (18 situacija) jaun. inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei policininkams; tarytojams – didesnę nei policininkams ir vyr. inspektoriams.

**Įvairiuose policijos padaliniuose dirbančių pareigūnų rezultatai.** Analizavome penkių grupių (savivaldybių, viešosios, kriminalinės, kelių policijos ir policijos tardymo skyriaus) pareigūnų vertinimus. Buvo pasirinktos tik tos situacijos, kurios vienos arba kitos grupės tiriamiesiems sukelia didesnę nei vidutinę įtampą (vertinimo vidurkis didesnis už 3,00). Paskui

kiekvienos pareigūnų grupės kiekvienos pasirinktos situacijos įvertinimo vidurkį lyginome su visų kitų grupių atitinkamų situacijų įvertinimo vidurkiu (naudojome vienfaktorinę dispersinę analizę). Apskaičiuotos Fišerio (F) pasiskirstymo p kritinės reikšmės pateikiamos 7-oje lentelėje.

Gauti rezultatai rodo, kad 2, 4, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20 ir 21 situacija įvairiuose policijos padaliniuose dirbantiems pareigūnams sukelia panašią įtampą (palyginus grupių šių situacijų įvertinimo vidurkius, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta). Tuo tarpu kai kurių grupių 1, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 16 ir 18 situacijos sukeltos įtampos vertinimo vidurkių skirtumai buvo statistiškai reikšmingi. Siekiant atskleisti, kurios pareigūnų grupės šių situacijų sukeltą įtampą vertino skirtingai, naudotas Tukey HSD kriterijus. Gauti rezultatai pateikiami 8-oje lentelėje.

Pagal Tukey HSD kriterijų dar dvi situacijos – galimybė būti atleistam iš darbo (8) bei neteisingas policijos darbo nušvietimas spaudoje ir per televiziją (18) – įvairiuose policijos padaliniuose dirbantiems pareigūnams sukelia panašią įtampą (šiais atvejais nustatyti statistiškai reikšmingų skirtumų nepavyko).

Atsižvelgiant į gautus statistiškai reikšmingus skirtumus galima pasakyti, kad:

- viršininko savivalė (1 situacija) kriminalinės policijos pareigūnams sukelia didesnę įtampą nei viešosios policijos pareigūnams;
- įrangos trūkumas (3 situacija) policijos tardymo skyriaus darbuotojams sukelia didesnę įtampą nei kriminalinės policijos ir kelių policijos pareigūnams;
- mažas atlyginimas (5 situacija) viešosios policijos pareigūnams sukelia didesnę įtampą nei kriminalinės policijos pareigūnams;
- darbuotojų skirstymas į „savus“ ir „svetimus“ (7 situacija) viešosios policijos pareigūnams

7 lentelė. Daugiausia įtampos įvairiuose policijos padaliniuose dirbantiems pareigūnams sukeliančių situacijų įvertinimo vidurkių palyginimas

Situacijos Nr.	Situacija, įvykis	F	p
1	Viršininko savivalė	2,503*	0,043
2	Darbas su žmonėmis, kurie netinka policijos darbui	0,753	0,557
3	Trūksta įrangos (darbo priemonių)	2,892*	0,023
4	Įranga (darbo priemonės) sena, nekokybiška	2,118	0,079
5	Mažas atlyginimas	2,642*	0,034
6	Neteisingai skiriami paskatinimai ir nuobaudos	1,339	0,256
7	Darbuotojai skirstomi į „savus“ ir „svetimus“	2,415*	0,049
8	Galimybė būti atleistam iš darbo	2,620*	0,035
9	Per didelis darbo krūvis	16,458*	0,000
10	Mano balsas nieko nereiškia priimant sprendimus, susijusius su manimi	3,1918*	0,014
11	Susidūrimas su vaikais – smurto aukomis	1,950	0,102
12	Šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu	1,090	0,362
13	Partnerio sužeidimas darbo metu	0,406	0,804
14	Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas)	0,548	0,701
15	Būtinybė būti nuolat įsitempusiam ir pasirengusiam apsiginti nuo užpuolimo	1,771	0,135
16	Viršvalandžiai	3,984*	0,004
17	Visuomenės trukdymas policijos darbui	1,936	0,105
18	Neteisingas policijos darbo nušvietimas spaudoje ir per televiziją	2,605*	0,036
19	Policijos (policininko) autoriteto žeminimas teisme	1,064	0,375
20	Nėra galimybės nubausti kaltus asmenis	2,103	0,081
21	Nėra galimybės padėti žmonėms, kuriems reikia pagalbos	0,644	0,631

\* – skirtumai statistiškai reikšmingi, kai  $p < 0,05$ . Tyrime dalyvavo: 43 savivaldybių policijos pareigūnai, 142 viešosios policijos pareigūnai, 47 kriminalinės policijos pareigūnai, 23 kelių policijos pareigūnai ir 25 policijos tardymo skyriaus pareigūnai.

8 lentelė. Situacijų, sukeliančių nevienodą įtampą įvairiuose policijos padaliniuose dirbantiems pareigūnams, įvertinimo vidurkių palyginimas (pateikiamos p reikšmės)

Situacijos Nr.	Įvykių grupės									
	Savivaldybių p. Viešojo p.	Savivaldybių p. Kriminalinė p.	Savivaldybių p. Kelių p.	Savivaldybių p. Tardymo sk.	Viešojo p. Kriminalinė p.	Viešojo p. Kelių p.	Viešojo p. Tardymo sk.	Kriminalinė p. Kelių p.	Kriminalinė p. Tardymo sk.	Kelių p. Tardymo sk.
1	0,716	0,657	0,973	1,000	<b>0,022*</b>	0,998	0,703	0,387	0,868	0,947
3	0,998	0,939	0,623	0,208	0,966	0,636	0,051	0,935	<b>0,038*</b>	<b>0,015*</b>
5	0,215	0,983	0,992	0,973	<b>0,034*</b>	0,794	0,863	0,896	0,813	1,000
7	0,430	0,906	0,997	0,994	<b>0,031*</b>	0,868	0,886	0,815	0,763	1,000
8	0,075	0,236	0,924	1,000	1,000	0,824	0,202	0,900	0,361	0,937
9	<b>0,002*</b>	0,999	0,487	<b>0,001*</b>	<b>0,000*</b>	0,860	<b>0,000*</b>	0,343	<b>0,002*</b>	<b>0,000*</b>
10	0,988	0,267	0,967	0,690	<b>0,017*</b>	0,996	0,292	0,123	0,994	0,405
16	0,814	0,980	0,679	0,087	0,993	0,962	<b>0,002*</b>	0,906	<b>0,021*</b>	<b>0,007*</b>
18	0,931	0,401	0,068	1,000	0,636	0,116	0,899	0,751	0,418	0,083

\* – skirtumai statistiškai reikšmingi, kai  $p < 0,05$ .

- sukelia mažesnę įtampą nei kriminalinės policijos pareigūnams;
- per didelis darbo krūvis (9 situacija) savivaldybių ir kriminalinės policijos pareigūnams sukelia didesnę įtampą nei viešosios policijos pareigūnams; policijos tardymo skyriaus darbuotojams – didesnę nei visų kitų grupių policininkams;
- tai, kad žmogaus nuomonė nieko nereiškia priimant su juo susijusius sprendimus (10 situacija), kriminalinės policijos pareigūnams sukelia didesnę įtampą nei viešosios policijos pareigūnams;
- viršvalandžiai (16 situacija) policijos tardymo skyriaus darbuotojams sukelia didesnę įtampą nei viešosios, kriminalinės bei kelių policijos pareigūnams.

**Skirtingą darbo stažą turinčių policininkų rezultatai.** Visi tiriamieji buvo sąlyginai suskirstyti į tris grupes: a) pareigūnus, turinčius mažesnę kaip vienerių metų darbo stažą; b) pareigūnus, turinčius nuo vienerių iki penkerių metų darbo stažą; c) pareigūnus, turinčius didesnę kaip penkerių metų darbo stažą. Lyginti buvo pasirinktos tik tos situacijos, kurios vienos arba kitos grupės tiriamiesiems sukelia didesnę nei vi-

– dutinę įtampą (vertinimo vidurkis didesnis už 3,00). Analizuodami gautus duomenis kiekvienos pareigūnų grupės kiekvienos pasirinktos situacijos įvertinimo vidurkių lyginome su kitų grupių atitinkamų situacijų įvertinimo vidurkais (naudojome vienfaktorinę dispersinę analizę). Apskaičiuotos Fišerio (F) pasiskirstymo p kritinės reikšmės pateikiamos 9-oje lentelėje.

Taigi 2, 4, 5, 6, 7 ir 8 situacija skirtingą darbo stažą turintiems policijos pareigūnams sukelia panašią įtampą (palyginus grupių šių situacijų įvertinimo vidurkius, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta). Tik kai kurių grupių 1 ir 3 situacijos sukeltos įtampos vertinimo vidurkių skirtumai buvo statistiškai reikšmingi. Siekiant išsiaiškinti, kurios pareigūnų grupės šių situacijų sukeltą įtampą vertino skirtingai, naudotas Tukey HSD kriterijus. Gauti rezultatai pateikiami 10-oje lentelėje.

Gauti statistiškai reikšmingi situacijų įvertinimo vidurkių skirtumai liudija, kad tiek įrangos trūkumas (1 situacija), tiek neteisingai skiriami paskatinimai ir nuobaudos (3 situacija) policijos pareigūnams, turintiems mažesnę kaip vienerių metų darbo stažą, sukelia mažesnę įtampą nei policijos pareigūnams, kurių darbo stažas yra nuo vienerių iki penkerių metų.

9 lentelė. *Daugiausia įtampos skirtingą darbo stažą turintiems pareigūnams sukeliančių situacijų įvertinimo vidurkių palyginimas*

Situacijos Nr.	Situacija, įvykis	F	p
1	Trūksta įrangos (darbo priemonių)	4,125*	0,017
2	Mažas atlyginimas	1,402	0,248
3	Neteisingai skiriami paskatinimai ir nuobaudos	5,331*	0,005
4	Galimybė būti atleistas iš darbo	1,507	0,223
5	Partnerio sužeidimas darbo metu	2,026	0,134
6	Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas)	3,005	0,051
7	Neteisingas policijos darbo nušvietimas spaudoje ir per televiziją	1,547	0,214
8	Policijos (policininko) autoriteto žeminimas teisme	0,582	0,559

\* – skirtumai statistiškai reikšmingi, kai  $p < 0,05$ . Tyrime dalyvavo: 20 pareigūnų, turinčių mažesnę kaip vienerių metų darbo stažą; 144 pareigūnai, turintys nuo vienerių iki penkerių metų darbo stažą; 170 pareigūnų, turinčių didesnę kaip penkerių metų darbo stažą.

10 lentelė. Situacijų, sukeliančių nevienodą įtampą skirtingą darbo stažą turintiems policijos pareigūnams, įvertinimo vidurkių palyginimas (pateikiamos p reikšmės)

Situa- cijos Nr.	Lyginamos grupės	DS < 1 m. ir 1 m. < DS < 5 m.	DS < 1 m. ir DS > 5 m.	1 m. < DS < 5 m. ir DS > 5 m.
1		0,013*	0,058	0,460
3		0,009*	0,110	0,101

\* – skirtumai statistiškai reikšmingi, kai  $p < 0,05$ ; DS – darbo stažas.

11 lentelė. Policijos pareigūnų patirti kritiški įvykiai

Kritiškas įvykis	Kiek kartų susidūrė per paskutinius 3 mėn. (vidurkis)
Rimti viešosios tvarkos pažeidimai (kada tenka susiremti su priešiška nusiteikusiais piliečiais)	4,53
Susidūrimas su vaikais – smurto aukomis	1,53
Fatališki nelaimingi atsitikimai	1,19
Susidūrimas su smurtine kitų žmonių mirtimi	1,07
Susidūrimas su išprievartavimo auka	0,69
Šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu	0,16
Sužeidimas darbo metu	0,14
Partnerio sužeidimas darbo metu	0,13
Gyvybės atėmimas kitam žmogui (vykdant tarnybines pareigas)	0,02

Klausimyno dalį, kurioje pareigūnų prašėme nurodyti, kiek kartų su kiekviena situacija arba įvykiu jie susidūrė per paskutinius 3 mėn., užpildė 231 tiriamasis (t. y. 66,57 proc. visų tiriamųjų).

**Kritiški įvykiai.** Buvo apskaičiuota, kiek kar-  
tų per paskutinius tris mėnesius policijos parei-  
gūnai susidūrė su kritiškais įvykiais (žr. 11-ą len-  
telę).

Taigi per vieną mėnesį mūsų apklausti poli-  
cijos pareigūnai vidutiniškai patiria 3,15 kritiš-  
kų įvykių.

## Rezultatų aptarimas

Kaip jau minėjome, analizavome šešis faktorius  
arba šešias stresorių grupes, su kuriomis susi-  
duria policijos pareigūnai. Pirmajam faktoriui  
priskirtos situacijos yra susijusios su operatyvi-  
nėmis policijos užduotimis ir kritiškais įvykiais  
(žr. 1 lentelę). Taigi šis faktorius reprezentuoja  
specifinius vidinius stresorių šaltinius. Antrąjį  
faktorį apibūdina situacijos, kurios atspindi

stresą sukeliančius policijos organizacijos ir val-  
dymo aspektus (bendrus vidinius stresorių šal-  
tinius). Nors šiam faktoriui buvo priskirta dau-  
giausia įtampą sukeliančių situacijų, manytume,  
kad tai yra vienas iš prieinamiausių streso maži-  
nimo rezervų (kurį gali kontroliuoti patys pa-  
reigūnai). Trečiasis faktorius apima situacijas,  
atspindinčias vyriausybės, žiniasklaidos, teismų  
bei piliečių paramos ir pagarbos trūkumą poli-  
cijai (išorinius stresorių šaltinius). Šie trys pir-  
mieji faktoriai faktiškai atitinka kitų autorių iš-  
skirtas stresorių grupes (Brown J. M., Camp-  
bell E. A., 1994; Bonifacio P., 1991; Ste-  
vens D. J., 1999). Likusius tris faktorius apibū-  
dinančias situacijas iš esmės galima priskirti  
bendriems vidiniams policininkų stresorių šal-  
tiniams (reikia pažymėti, kad šiems faktoriams,  
palyginti su trimis pirmaisiais, buvo priskirta

daug mažiau situacijų). Pavyzdžiui, ketvirtąjį faktorių apibūdina situacijos, atspindinčios įtemptus, konfliktiškus santykius su viršininku arba bendradarbiais. Penktajam faktoriui priskirtos situacijos atspindi darbą su neprofesionaliais kolegomis bei patogumų, darbui reikalingos kokybiškos įrangos trūkumą. Šeštąjį faktorių apibūdinančios situacijos yra susijusios su tam tikrais pareigūnų darbo aspektais (pvz., viršvalandžiais, pamaininiu darbu, nereguliaria mityba ir pan.). Tačiau, kaip ir buvo galima tikėtis, faktorinės analizės rezultatai rodo, kad Lietuvos policininkai susiduria su panašiais pagrindiniais stresorių šaltiniais kaip ir užsienio šalių pareigūnai. Tačiau analizuojant situacijas, kurios pareigūnams sukelia daugiausia įtampos, išryškėjo ir kai kurie specifiniai ypatumai.

Iš situacijų, sukeliančių mūsų šalies pareigūnams daugiausia įtampos, galima išskirti tiek policijos profesijai unikalias (pvz., susijusias su operatyvinėmis užduotimis, kritiškais įvykiais, policijos autoriteto žeminimu teisme, spaudos arba televizijos formuojamu neigiamu policijos įvaizdžiu), tiek bendro pobūdžio situacijas, su kuriomis susiduria ir kitų profesijų atstovai (pvz., mažas atlyginimas, neteisingai skiriami paskatinimai bei nuobaudos, darbui reikalingos įrangos trūkumas). Šiame kontekste būtina išskirti situacijas, kurios pagal sukkeliamos įtampos dydį užima antrąją ir trečiąją vietą (ir šia prasme „pralenkia“ net daugelį kritiškų įvykių) – tai galimybė būti atleistam iš darbo ir mažas atlyginimas. Tai yra specifinis mūsų šalies policininkams būdingas bruožas, nes Vakarų šalių autoriai pažymi, kad pareigūnams didžiausią įtampą paprastai sukelia ypatingi, tik policijos profesijai būdingi stresoriai (pvz., kritiški įvykiai arba operatyvinės užduotys) (Blau T. H., 1994; Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Gentz D., 1991; Horn J. M., 1991). Nesunku spėti, kad galimybė būti atleistam iš darbo bei mažas atlyginimas mūsų šalies pareigūnams su-

kelia tiek daug įtampos dėl pastaruoju metu policijoje vykdomų nuolatinių pertvarkymų, etatų mažinimo, skurdaus biudžeto ir pan. Kita vertus, tokie rezultatai kelia didelį nerimą, nes kai policijos pareigūnams reikia išgyventi nuolatinę stiprią įtampą dėl galimo atleidimo ir / arba pragyvenimui būtinų lėšų stygiaus, tai gali daryti tiesioginį poveikį jų atliekamo darbo kokybei (manoma, kad policininkas galės gerai vykdyti savo pareigas tik tada, kai jam bus užtikrintas geras atlyginimas ir kitos socialinės garantijos).

Kalbant apie skirtingų lyčių pareigūnams daugiausia įtampos sukeliančias stresines situacijas reikėtų paminėti keletą aspektų. Pirmia, pareigūnams didesnę nei vidutinę įtampą sukelia daugiau situacijų negu pareigūnams. Antra, moterims, palyginti su vyrais, statistiškai reikšmingai didesnę įtampą sukelia operatyvinės policijos darbo užduotys ir kritiški įvykiai (pvz., gyvybės atėmimas kitam žmogui, fatališki nelaimingi atsitikimai, šaunamojo ginklo panaudojimas ir pan.). Šie rezultatai yra panašūs į kitų autorių gautus duomenis (Bartol C. R. et al., 1992). Jie leidžia kalbėti apie tai, kad pareigūnės (palyginti su pareigūnais) gali būti jautresnės ir empatiškesnės, išgyventi didesnę atsakomybę už bendradarbių ir kitų žmonių gyvybę bei saugumą. Tačiau didesnę išgyvenama įtampa gali neturėti jokios pastebimos įtakos pareigūnių (palyginti su pareigūnų) darbo efektyvumui (Bartol C. R. et al., 1992). Trečia, dar viena situacija, kuri nepriklauso operatyvinių užduočių arba kritiškų įvykių grupei, bet taip pat pareigūnams sukelia statistiškai reikšmingai daugiau įtampos nei pareigūnams – tai galimybė būti atleistam iš darbo. Galima manyti, kad tokia galimybė pareigūnams tikrai gali būti didesnė nei pareigūnams. Šią prielaidą iš dalies patvirtina tai, kad kai kurios pareigūnės (pvz., dirbančios policijos padalinuose, kuriuose daugumą darbuotojų sudaro vyrai) gana dažnai patiria diskriminaciją (pareigūnės diskriminaciją darbe patiria vi-

dutiniškai 1,15 karto per mėnesį, o jos sukeltą įtampą vidutiniškai vertina 2,82 balo).

Mūsų tyrimo duomenys rodo, kad nevienodas pareigas turintiems policijos pareigūnams didesnę nei vidutinę įtampą sukelia kitoks situacijų skaičius. Pavyzdžiui, eiliniams policininkams didesnę nei vidutinę įtampą sukelia tik penkios, inspektoriams ir vyr. inspektoriams – devynios, o jaunesniesiems inspektoriams bei policijos tarytojams – net vienuolika situacijų. Šie duomenys iš dalies patvirtina J. M. Brown'o ir E. A. Campbello teiginį, kad su didžiausiu stresorių skaičiumi susiduria inspektorai, kadangi jie turi atlikti tiek operatyvines, tiek valdymo užduotis (Brown, Campbell, 1994). Tačiau visiškai patvirtinti šio teiginio negalime, nes neturime pakankamai duomenų apie pareigūnus, turinčius aukštesnes nei inspektoriaus pareigas (pvz., komisaro). Be to, iš mūsų tirtų pareigūnų su didžiausiu stresorių skaičiumi susidūrė ne tik jaunesnieji inspektorai, bet ir policijos tarytojai.

Nors apskritai galima pasakyti, kad nevienodas pareigas užimantiems policijos pareigūnams daugiausia įtampos sukelia labai įvairios situacijos (susijusios tiek su vidiniais, tiek su išoriniais stresorių šaltiniais), tačiau kartu išryškėjo ir tam tikrų skirtumų. Pavyzdžiui, įrangos trūkumas, jos senumas ir nekokybiškumas tarytojams sukelia didesnę įtampą nei policininkams; per didelis darbo krūvis jaun. inspektoriams ir inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei policininkams, tarytojams – didesnę įtampą nei visoms kitoms pareigūnų grupėms; pareigūno nuomonės ignoravimas priimant su juo susijusius sprendimus jaun. inspektoriams sukelia didesnę įtampą nei policininkams ir vyr. policininkams ir t. t. (nustatyta daugiausia statistiškai reikšmingų tarytojų ir policininkų grupių skirtumų). Šiuos statistiškai reikšmingus skirtumus galėjo nulemti tai, kad skiriasi įvairias pareigas turinčių policijos pareigūnų atlie-

kamo darbo arba sprendžiamų užduočių pobūdis, atsakomybės laipsnis, atlyginimo dydis ir pan. Todėl situacijos, kurios vieniems pareigūnams yra svarbios, kitiems gali būti neaktualios ir atitinkamai sukelti mažesnę įtampą.

Įvairiuose policijos padaliniuose dirbantiems pareigūnams didesnę nei vidutinę įtampą taip pat sukelia nevienodas situacijų skaičius. Tarkim, kelių policijos pareigūnams didesnę nei vidutinę įtampą sukelia tik penkios, kriminalinės policijos – devynios, savivaldybių policijos – dešimt, o tarydymo skyriaus darbuotojams – net dvylika situacijų. Kai kurios situacijos visiems įvairių padalinių pareigūnams sukelia panašią įtampą: neteisingai skiriami paskatinimai ir nuobaudos, šaunamojo ginklo panaudojimas darbo metu, policininko autoriteto žeminimas teisme ir pan. Tačiau, be šių panašumų, yra ir kai kurių skirtumų. Pavyzdžiui, per didelis darbo krūvis policijos tarydymo skyriaus darbuotojams sukelia didesnę įtampą nei visų kitų padalinių policininkams; viršvalandžiai tiems patiems tarydymo skyriaus darbuotojams sukelia didesnę įtampą nei viešosios, kriminalinės bei kelių policijos pareigūnams; viršininko savivalė kriminalinės policijos pareigūnams sukelia didesnę įtampą nei viešosios policijos pareigūnams ir t. t. (nustatyta daugiausia statistiškai reikšmingų kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų skirtumų). Galima manyti, kad vienas iš veiksnių, nulemusių minėtus statistiškai reikšmingus skirtumus – tai tam tikra įvairių policijos padalinių darbo specifika. Šia prasme reikėtų išskirti tarydymo skyriaus darbuotojus, kurie dėl per didelio darbo krūvio išgyvena stiprią įtampą. Kadangi policijos tarytojams stiprią įtampą sukelia dar ir kitos situacijos (pvz., galimybė būti atleistam iš darbo), galima spėti, kad minėti organizaciniai stresoriai yra viena iš nepakankamai efektyvaus tarytojų darbo priežasčių.

Skirtingą darbo stažą turintys policininkai (panašiai kaip turintys nevienodas pareigas arba įvai-

rių padalinių pareigūnai) irgi yra nevienodai jautrūs galimoms stresoriams. Pavyzdžiui, policininkams, kurie dirbo ne daugiau kaip metus, didesnę nei vidutinę įtampą sukelia dvi, turintiems didesnę kaip penkerių metų darbo stažą – penkios, o išdirbusiems nuo 1 iki 5 metų – aštuonios situacijos. Be to, tokios situacijos kaip įrangos trūkumas, taip pat neteisingai skiriami paskatinimai bei nuobaudos pirmus metus dirbantiems policininkams sukelia statistiškai reikšmingai mažesnę įtampą nei pareigūnams, kurių darbo stažas nuo 1 iki 5 metų. Taigi, kaip liudija gauti rezultatai, antrieji–penktieji darbo metai yra laikotarpis, kai policijos pareigūnai patiria daugiausia streso (norint paaiškinti šį faktą, reikėtų atlikti papildomus tyrimus).

Nors įvairių pareigūnų adaptacijos problemų gali sukelti ir nedidelis stresas (dėl savo kaupimosi efekto), tačiau stiprų distresą bei ženklus atliekamos veiklos sutrikimus dažniausiai sukelia kritiški įvykiai. Pasirodo, kad tai nėra retas reiškinys – su kritiškais įvykiais mūsų tirti policininkai susiduria vidutiniškai 3,15 karto per mėnesį. Šiems pareigūnams turėtų būti suteikiama neatidėliotina psichologinė pagalba, kuri leistų užkirsti kelią žalingiems patirto distreso padariniams ir pasiekti greitą reabilitaciją (Anderson G. S. et al., 2002; Canterbury R., Yule W., 1999; Mitchell J. T., 1991; Valickas G., 2000). Nors psichologinė pagalba paprastai yra savanoriška, tačiau kalbėdami apie kritiškų įvykių sukeliamą distresą daugelis autorių pažymi, kad ji turėtų būti privaloma (Brown J. M., Campbell E. A., 1994; Conroy D. L., Hess K. M., 1992; Reese J. T., 1991). Privalomos psichologinės pagalbos nauda grindžiama dviem argumentais. Pirma, kai kurie policijos pareigūnai stengiasi atrodyti nepažeidžiami, galintys kontroliuoti kiekvieną situaciją, slepia išgyvenamą baimę arba kaltę, o pagalbos siekimą vertina kaip silpnumo požymį. Todėl tikėtina, kad šie pareigūnai psichologinės pagalbos patys nesiektų ir nebūtų apsau-

goti nuo žalingų patirto distreso padarinių. Antra, privaloma pagalba ne tik padeda pareigūnams greičiau įveikti patirtas traumas, bet ir leidžia psichologinės pagalbos siekimą suprasti kaip „normalų“ reiškinį, o ne kaip žmogaus silpnumo požymį. Be to, reikia pridurti, jog kai kurie pareigūnai patys pažymi, kad „nesprendžiami klausimai dėl psichologinės pagalbos po stresinių situacijų, vykusių darbo metu“.

Baigiant reikėtų pasakyti, jog mūsų tiriamųjų imtis nebuvo pakankamai reprezentatyvi, kad galėtume daryti išvadas apie visus mūsų šalies policijos pareigūnus. Vienas iš šio tyrimo trūkumų yra tai, kad į mūsų imtį nepateko (arba buvo iširta per mažai) kai kurių policijos padalinių atstovų (pvz., pasienio, ekonominės, apsaugos policijos) arba tam tikras pareigas turinčių pareigūnų (pvz., viršilų arba komisarų). Be to, analizuojant gautus rezultatus iškilo kai kurių papildomų klausimų, susijusių su išgyvenamos įtampos skirtumais tarp abiejų lyčių, nevienodas pareigas bei skirtingą darbo stažą turinčių pareigūnų (pvz., kodėl pareigūnėms, palyginti su pareigūnais, didesnę nei vidutinę įtampą sukelia daugiau situacijų, ar tai turi įtakos jų darbo efektyvumui; ar inspektoriai susiduria su didžiausiu stresorių skaičiumi palyginti su visais kitais pareigas turinčiais policininkais; kodėl antraisiais–penktaisiais darbo metais pareigūnai patiria daugiausia streso ir pan.). Norint atsakyti į šiuos klausimus ir giliau atskleisti įvairius policijos pareigūnų patiriamo streso aspektus, reikia papildomų tyrimų.

## Išvados

1. Didžiausią įtampą pareigūnams sukelia tiek policininko profesijai specifinės (susijusios su kritiškais įvykiais, teismų arba žiniasklaidos požiūriu į policiją), tiek bendro pobūdžio situacijos. Dvi iš jų (galimybė būti atleistam iš darbo ir mažas atlyginimas) pagal sukeliamos įtam-

pos dydį užima antrąją bei trečiąją vietą ir šia prasme pareigūnams yra svarbesnės už daugelį kritiškų įvykių.

2. Skirtingų lyčių, pareigų, padalinių, taip pat skirtingą darbo stažą turintys policijos pareigūnai yra nevienodai jautrūs įvairiems stresoriams:

2.1. pareigūnėms didesnę nei vidutinę įtampą sukelia daugiau situacijų negu pareigūnams (palyginti su vyrais, joms statistiškai reikšmingai didesnę įtampą sukelia kritiški įvykiai ir galimybė būti atleistoms iš darbo);

2.2. didžiausią įtampą patiria jaunesnieji inspektoriai ir policijos tarytojai (jiems didesnę nei vidutinę įtampą sukelia 11 situacijų; nustatyta daugiausia statistiškai reikšmingų tarytojų ir policininkų išgyvenamos įtampos skirtumų);

2.3. didžiausią įtampą patiria policijos tarnyboje skyriaus, savivaldybių policijos ir kriminalinės policijos pareigūnai (jiems didesnę nei vidutinę įtampą sukelia atitinkamai 12, 10 ir 9 situacijos; nustatyta daugiausia statistiškai reikšmingų kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų išgyvenamos įtampos skirtumų);

2.4. didžiausią įtampą policijos pareigūnai patiria antraisiais–penktaisiais darbo metais.

3. Siekiant užkirsti kelią žalingiems distreso padariniams, po patirtų kritiškų įvykių policijos pareigūnams turėtų būti suteikiama neatidėliotina psichologinė pagalba (ji turėtų būti privaloma arba bent jau rekomenduojama kaip privaloma).

## LITERATŪRA

Alexander D. A., Walker L. G. Is my stress greater than yours? A comparison of policemen and firemen // *International Journal of Police Science and Management*. 2000, vol. 2, no. 4, p. 303–312.

Anderson G. S., Litzengerger R., Pleccas D. Physical evidence of police officer stress // *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2002, vol. 25, no. 2, p. 399–420.

Bartol C. R. Police psychology // *Criminal Justice and Behavior*. 1996, vol. 23, no. 1, p. 70–90.

Bartol C. R., Bergen G. T., Volckens J. S., Knoras K. M. Women in small-town policing: Job performance and stress // *Criminal Justice and Behavior*. 1992, vol. 19, no. 3, p. 240–259.

Blau T. H. Psychological services for law enforcement. New York: John Wiley & Sons, 1994.

Bonifacio P. The psychological effects of police work (A psychodynamic approach). New York: Plenum Press, 1991.

Bonnar A. J. Stress at work : The beliefs and experiences of police superintendents // *International Journal of Police Science and Management*. 2000, vol. 2, no. 4, p. 285–302.

Brown J. Occupational culture as a factor in the stress experiences of police officers // *Core issues in policing*. 2<sup>nd</sup> ed. / Ed. by F. Leishman, B. Loveday,

S. P. Savage. Harlow, England: Pearson Education, 2000. P. 249–263.

Brown J. M., Campbell E. A. Stress and policing : Sources and strategies. Chichester: John Wiley & Sons, 1994.

Brown J., Cooper C., Kirkcaldy B. Stressor exposure and methods of coping among senior police managers at a time of organisational and management change // *International Journal of Police Science and Management*. 1999, vol. 2, no. 3, p. 217–220.

Canterbury R., Yule W. Debriefing and crisis intervention // *Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy* / Ed. by W. Yule. Chichester: John Wiley & Sons, 1999. P. 221–238.

Conroy D. L., Hess K. M. Officers at risk: How to identify and cope with stress. Placerville: Custom Publishing Company, 1992.

Čekanaivičius V., Murauskas G. Statistika ir jos taikymai. Vilnius: TEV, 2002. T. 2.

Gentz D. The psychological impact of critical incidents on police officers // *Critical incidents in policing* / Ed. by J. T. Reesc, J. M. Horn, C. Dunning. Washington DC, 1991. P. 119–121.

Horn J. M. Critical incidents for law enforcement officers // *Critical incidents in policing* / Ed. by J. T. Reesc, J. M. Horn, C. Dunning. Washington DC, 1991. P. 143–148.

Klein R. The utilization of police peer counselors in critical incidents // *Critical incidents in policing* / Ed. by J. T. Reese, J. M. Horn, C. Dunning. Washington DC, 1991. P. 159–168.

Liberman A. M., Best S. R., Metzler T. J., Fagan J. A., Weiss D. S., Marmar C. R. Routine occupational stress and psychological distress in police // *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2002, vol. 25, no. 2, p. 421–439.

Liebert J. Prevention of stress disorders in military and police organization // *Critical incidents in policing* / Ed. by J. T. Reese, J. M. Horn, C. Dunning. Washington DC, 1991. P. 169–177.

Lord V. B. An impact of community policing : Reported stressors, social support and strain among police officers in a changing police department // *Journal of Criminal Justice*. 1996, vol. 24, no. 6, p. 503–517.

Mitchell J. T. Law enforcement applications of critical incident stress teams // *Critical incidents in policing* / Ed. by J. T. Reese, J. M. Horn, C. Dunning. Washington DC, 1991. P. 201–211.

Parkinson F. Post-trauma stress: A personal guide to reduce the long-term effects and hidden emotional

damage caused by violence and disaster. Tucson: Fisher Books, 2000.

Reese J. T. Justifications for mandating critical incident aftercare // *Critical incidents in policing* / Ed. by J. T. Reese, J. M. Horn, C. Dunning. Washington DC, 1991. P. 289–295.

Solomon R. M., Horn J. M. Post-shooting traumatic reactions: A pilot study // *Psychological services for law enforcement* / Ed. by J. T. Reese, H. A. Goldstein. Washington DC, 1986. P. 383–393.

Stevens D. J. Police officer stress // *Law and Order*. 1999, vol. 47, no. 9, p. 77–81.

Tang T. L., Hammontree M. L. The effects of hardness, police stress and life stress on police officers' illness and absenteeism // *Public Personnel Management*. 1992, vol. 21, no. 4, p. 493–511.

Valickas G. Psichologinė pagalba kritiškus įvykius patyrusiems policijos pareigūnams // *Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000. P. 243–258.

Žukauskas G. P., Taljūnaitė M., Jasmontaitė E., Sušinskas J. Pareigūnų stresų priežastys ir pasėkmės // *Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000. P. 221–233.

## STRESSFUL SITUATIONS AT POLICE WORK

**Gintautas Valickas, Kristina Vabolytė**

### Summary

The article examined the most stressful situations in police force. Subjects included 347 police officers from various Lithuanian cities. The special questionnaire was developed to assess the stressful situations at police work. Results show that police officers experience internal (general and specific) as well as

external sources of stressors. Both specific for police work and common stressful situations could cause the most level of tension. Police officers' sex, rank, particular police department and length of service are the factors which influence set of the most stressful situations for particular policeman.

*Įteikta 2002 09 09*